

Волинець Р.А.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ФОНДОВОГО РИНКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Постановка проблеми. В економічній літературі загальновідомим є факт, що фондовий ринок (ринок цінних паперів) будь-якої країни є вагомим і необхідним елементом її ринкової економіки, який безпосередньо впливає на розвиток держави та її суб'єктів. Він виступає важливим елементом мобілізації національних та зарубіжних заощаджень і трансформації їх в інвестиційні ресурси. Злочини, які посягають на ринок цінних паперів, створюють підґрунтя для недовіри з боку інвесторів та суттєво перешкоджають формуванню сучасної ринкової економіки в Україні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної відповідальності за злочини проти фондового ринку в своїх роботах досліджували П.П. Андрушко, Д.Л. Виговський, О.О. Дудоров, О.О. Кашкаров, В.М. Киричко, Н.О. Лопашенко, О.І. Перепелиця, Г.О. Русанов, А.Ю. Рябова, Л.К. Савюк, О.Б. Сахарова, С.І. Селецький, Є.Л. Стрельцов, Я.В. Ступник, В.Я. Тацій, В.Р. Щавінський та інші вітчизняні та зарубіжні вчені. Проте і донині низка питань залишається остаточно не вирішеною.

Формулювання завдання дослідження. Завданням дослідження є визначення системи злочинів проти фондового ринку за законодавством України та деяких європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кримінального законодавства України дає змогу зробити висновок, що кількість кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність за посягання на фондовий ринок, постійно змінювалась. Отже, система злочинів проти фондового ринку зазнавала постійних змін.

Розглядаючи питання попередження органами внутрішніх справ злочинів, що вчиняються на ринку цінних паперів, О.Б. Сахарова пише про те, що злочини, які вчиняються на ринку цінних паперів, – це суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини, що виникають між емітентами, інвесторами, фінансовими посередниками, юридичними особами, що здійснюють діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів, реєстраторами, депозитаріями (зберігачами) та державою в процесі відчуження (видачі, перерахування на рахунок власника) цінних паперів первинним власникам та подальшого їх обігу на ринку, які охороняються державою. При цьому науковець відносить до статей, які сконструйовані законодавцем спеціально для охорони суспільних відносин на ринку цінних паперів, ст. ст. 199, 202 «Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю», 223 «Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів», 224 «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів», 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна», 234 «Незаконні дії щодо приватизаційних паперів» та 256 «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» Кримінального кодексу України (далі – КК) [7, с. 21–22, 29].

Включення до цього переліку ст. 256 КК виглядає доволі сумнівним. Проте О.Б. Сахарова зазначає, що злочинні дії, передбачені ст. 256 КК, безпосередньо не завдають шкоди суспільним відносинам на ринку цінних паперів. Відносини щодо цього ринку є додатковим об'єктом злочину, а цінні папери є одним із засобів вчинення злочинних дій [7, с. 23].

Із метою узагальнення понятійного апарату стосовно посягань, які скоюють на ринку цінних паперів, О.О. Кашкаров запропонував використовувати термін «злочини у сфері випуску та обігу цінних паперів», до яких відніс: виготовлення та збут державних цінних паперів (ст. 199 КК), виготовлення та збут недержавних цінних паперів (ст. 224 КК), випуск цінних паперів без реєстрації емісії (ч. 1 ст. 223 КК), внесення у документи, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, завідомо недостовірної інформації або затвердження таких документів (ч. 2 ст. 223 КК) та розголошення або використання неоприлюдненої або неопублікованої інформації про емітента або його цінні папери (ст. 232-1 КК) [3, с. 5].

Вважаю, що науковець залишив поза увагою ряд злочинів на ринку цінних паперів, які, на момент проведення ним дослідження, поряд із злочинами, передбаченими ст.ст. 199, 223, 224 та 232-1 КК, посягали на фондовий ринок. Це злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» та ст. 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів» КК. Їх аналіз дає змогу стверджувати, що вони також порушують порядок випуску та обігу цінних паперів.

На сьогодні система злочинів проти фондового ринку (ринку цінних паперів) представлена рядом кримінально-правових заборон, передбачених ст.ст. 199 «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут піддроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів», 222-1 «Маніпулювання на фондовому ринку», 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів», 224 «Виготовлення, збут та використання піддроблених недержавних цінних паперів»,

232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента» КК.

Звернення до зарубіжного кримінального законодавства свідчить, що злочини, які посягають на фондовий ринок, по-різному в ньому групуються. Так, у ряді країн, що представляють «східну гілку» романо-германської правової системи, тобто колишніх і теперішніх соціалістичних країнах, злочини проти фондового ринку групуються в окремій главі Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за злочини в сфері (проти) економічної (господарської) діяльності. Так, у главі 25 «Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності» розділу VIII Особливої частини КК Республіки Білорусь передбачені ст.ст. 221 «Виготовлення, зберігання або збут піддроблених грошей або цінних паперів», 226 «Незаконний випуск (емісія) цінних паперів», 226.1 «Незаконні використання або розголошення відомостей, внесених до реєстру власників цінних паперів, або інформації про результати фінансово-господарської діяльності емітента цінних паперів», 226.2 «Незаконні дії з простими та (або) переказними векселями», 226.3 «Маніпулювання ринком цінних паперів», 227 «Підлог рішення про випуск або проспекту емісії цінних паперів» [8, с. 157–160].

Глава 22 «Злочини у сфері економічної діяльності» розділу VIII Особливої частини КК РФ містить такі статті, як «Фальсифікація єдиного державного реєстру юридичних осіб, реєстру власників цінних паперів або системи депозитарного обліку» (ст. 170-1), 185 «Зловживання при емісії цінних паперів» (ст. 185), «Злісне ухилення від розкриття або надання інформації, визначеної законодавством Російської Федерації про цінні папери» (ст. 185-1), «Порушення порядку обліку прав на цінні папери» (ст. 185-2), «Маніпулювання ринком» (ст. 185-3), «Перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження прав власників цінних паперів» (ст. 185-4), «Неправомірне використання інсайдерської інформації» (ст. 185-6), «Виготовлення, зберігання, перевозка або збут піддроблених грошей або цінних паперів» (ст. 186) [9].

Аналізуючи положення КК РФ, Г.О. Русанов, до злочинів на ринку цінних паперів відносить ті, які передбачені ст.ст. 185 «Зловживання при емісії цінних паперів», 185-1 «Злісне ухилення від розкриття або надання інформації, визначеної законодавством Російської Федерації про цінні папери», 185-2 «Порушення порядку обліку прав на цінні папери», 185-3 «Маніпулювання ринком», 185-4 «Перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження прав власників цінних паперів» КК РФ [5, с. 31]. При цьому науковець не включає до цієї групи злочини, передбачені ст.ст. 170-1 «Фальсифікація єдиного державного реєстру юридичних осіб, реєстру власників цінних паперів або системи депозитарного обліку», 185-6 «Неправомірне використання інсайдерської інформації» та 186 «Виготовлення, зберігання, перевозка або збут підроблених грошей або цінних паперів» КК РФ, які також є всі підстави віднести до злочинів проти ринку цінних паперів.

Водночас, на думку А.Ю. Рябової та Л.К. Савюка, до суспільно небезпечних діянь, які утворюють систему злочинів, що вчинюються на ринку цінних паперів, належать злочини проти порядку: емісії цінних паперів (ст.ст. 185, 185-1 КК РФ), обігу цінних паперів (ст. 186 КК РФ), дотримання прав володільців цінних паперів (ст. 185-4 КК РФ), обліку прав на цінні папери (ст. 185-2 КК РФ) [6, с. 41].

У КК Республіки Молдова злочини проти фондового ринку закріплені в главі Х «Економічні злочини» Особливої частини та передбачені ст.ст. 236 «Виготовлення або збут підроблених грошових знаків чи цінних паперів», 245 «Зловживання при випуску цінних паперів», 245.1 «Зловживання в діяльності учасників ринку цінних паперів», 245.2 «Порушення законодавства при внесенні записів до реєстру власників цінних паперів» [8, с. 379, 385–387].

Окрім того, що всі посягання на фондовий ринок були сконцентровані у відповідному розділі Особливої частини КК, спільна риса КК України та інших вищезазначених кодексів полягає ще і в тому, що вони періодично доповнюються новими статтями, які передбачають

кримінальну відповідальність за нові посягання на фондовий ринок. Так, розглядаючи сучасні питання криміналізації діянь на ринку цінних паперів, Г.О. Русанов пише, що, за більш ніж тринадцять років існування КК РФ число статей у ньому, які встановлюють відповідальність за злочини на ринку цінних паперів, збільшилось з однієї до п'яти [5, с. 31]. Науковець пояснює таке посилення кримінально-правовими засобами державного регулювання відносин на ринку цінних паперів, зокрема, тим, що ринкові реформи в Росії не припиняються, а держава до цих пір належить до держав з економікою, яка розвивається, або, відповідно до іншої класифікації, перехідною економікою, що визначає і динаміку економічних відносин, і, як наслідок, відносин на ринку цінних паперів. Цілком очевидно, що за час, який минув із моменту прийняття КК РФ, на ринку цінних паперів у Росії цілком могли відбутися такі зміни, які сприяли появі нових суспільно небезпечних форм поведінки суб'єктів, які здатні завдати суттєвої шкоди суспільним відносинам, які виникають на ринку цінних паперів, що вимагало посилення кримінально-правової охорони цієї сфери економіки [5, с. 31, 35–36]. На мою думку, такі процеси відбуваються і в Україні. Саме вони, у поєднанні із штучними чинниками (маються на увазі зміни, внесені Законом від 15 листопада 2011 р., на підставі якого з КК було виключено одразу 16 статей, серед яких і ст. 223 КК), сприяли появі на ринку цінних паперів України нових форм поведінки, забороненої кримінальним законодавством.

У ряді країн, що представляють «східну гілку» романо-германської правової системи, злочинам проти фондового ринку присвячено окремий розділ Особливої частини КК. Так, у Карному кодексі Республіки Польща відповідні злочини закріплені в розділі XXXVII «Злочини проти обороту грошей та цінних паперів»¹ Особливої частини. При цьому відповідальність за

¹ Попри назву, в цьому розділі закріплено кримінальну відповідальність не тільки за вчинення злочинів проти обороту грошей та цінних паперів але й за вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним оборотом інших платіжних засобів, документів, що дозволяють отримати грошову суму або містять інші зобов'язання, офіційних знаків, які підтверджують повноваження або результати дослідження, вимірвальних або пробірних приладів [2, с. 155–157].

злочини проти обороту цінних паперів закріплені в окремих статтях – 311 та 313. Ст. 311 Карного кодексу Республіки Польща передбачає відповідальність за поширення в документації, яка стосується обороту цінних паперів, неправдивої інформації або замовчування інформації про фінансовий стан оферента (якщо це має важливе значення для придбання), продаж цінних паперів, збільшення або зменшення внеску. У свою чергу, § 1 ст. 313 визнає злочином підроблення, перероблення офіційних цінних паперів або видалення з такого паперу ознак анулювання, вчинені з метою використання або введення в обіг цих цінних паперів. У § 2 цієї статті передбачена відповідальність за введення в обіг, набуття або використання вищезазначених цінних паперів, або їх зберігання з метою введення в обіг [2, с. 156].

Водночас вищезазначені посягання проти обороту цінних паперів не єдині, що передбачені в польському кримінально-правовому законодавстві. Так, § 1 ст. 101 розділу 8 «Казначейські злочини, казначейські проступки проти валютного обігу» Карного казначейського кодексу Республіки Польща передбачає кримінальну відповідальність для нерезидента з іншої країни, який (без необхідної валютної ліцензії або всупереч її умовам) збуває в країні, як безпосередньо, так і за посередництва інших суб'єктів, боргові цінні папери зі строком виконанням, меншим ніж рік. У § 1 ст. 103 розділу 8 цього Кодексу передбачена кримінальна відповідальність за ті ж дії, якщо вони вчиняються резидентом. У свою чергу, § 1 ст. 102 розділу 8 Кодексу передбачає відповідальність, зокрема, за те, що резидент, який без необхідної валютної ліцензії або всупереч її умовам, придбає: частки або акції в компаніях із місцезнаходженням в інших країнах, або володіє частками або акціями у таких компаніях (п. 2 цього параграфу); боргові цінні папери, випущені чи виставлені нерезидентами із інших країн (п. 4 цього параграфу) [1, с. 109–110].

У ряді країн, що представляють «західну гілку» романо-германської правової системи, злочини проти фондового ринку передбачені

в різних главах Особливої частини КК. Так, у КК Королівства Іспанія, злочини, які посягають на фондовий ринок, закріплені в главі XI «Про злочини, пов'язані з інтелектуальною і промисловою власністю, ринком і споживачами». Так, ч. 1 ст. 282-1 цього розділу передбачає відповідальність за те, що особи, які де-факто або де-юре є адміністраторами товариств-емітентів цінних паперів на ринку цінних паперів, сфальсифікують економічно-фінансову інформацію, що міститься в проспектах про емісію будь-яких фінансових інструментів, чи інформацію, яку товариство має публікувати та оприлюднювати, згідно з законодавством про ринок цінних паперів, щодо власних ресурсів, діяльності теперішніх або майбутніх комерційних операцій, із метою залучити інвесторів або депозитаріїв, розмістити будь-які види фінансових активів чи отримати фінансування в будь-який спосіб. Якщо винна особа досягла вищезазначеної мети та завдала шкоди інвестору, депозитарію, набувачу фінансових активів чи кредиту, то її діяння варто кваліфікувати за ч. 2 цієї статті. Ст. 284 КК Королівства Іспанія передбачає відповідальність для того, хто (застосовуючи насильство, погрози або обман) спробує спотворити ціни, що є результатом вільної конкуренції, зокрема, цінних паперів; хто (самостійно або за допомогою засобу комунікації) поширює новини або чутки про осіб, або підприємства, що містять умисно сфальсифіковані економічні відомості, з метою змінити або зберегти ціну котирування, зокрема, цінних паперів, якщо отриманий прибуток становить 300 000 євро чи завдана шкода в такому розмірі; хто, отримавши ексклюзивну інформацію, здійснить транзакцію або надасть розпорядження щодо здійснення операції, які призведуть до спотворення показників щодо пропозиції, попиту або вартості цінних паперів або фінансових інструментів, або, використовуючи таку ексклюзивну інформацію, забезпечить собі або третім особам домінуючу позицію на ринку цінних паперів чи фінансових інструментів, із метою встановлення цін на несправедливому чи штучному рівні. У свою чергу ст. 285 цього Кодексу передбачає

покарання для того, хто безпосередньо або через посередника використовує інформацію, що має значення для котирування будь-якого виду цінних паперів або оборотних документів на організованому, офіційному чи визнаному таким ринку, до якої він мав доступ у зв'язку з виконанням професійної чи підприємницької діяльності, або передасть її, отримавши для себе або для третьої особи фінансову вигоду на суму понад 600 тис. євро або завдавши збитків на таку суму. Варто зауважити, що КК Королівства Іспанія не містить норми, спеціально присвяченої кримінальній відповідальності за підроблення цінних паперів. У таких випадках дії винних осіб підлягають кваліфікації за відповідною статтею частини I «Про підробку державних, офіційних і комерційних документів, а також документів, переданих телекомунікаційними службами» глави II «Про підробку документів розділу XVIII «Про фальсифікацію» КК Королівства Іспанія [4, с. 133–135, 184–186].

Водночас у деяких західноєвропейських країнах злочини проти фондового ринку передбачені не тільки в різних главах Особливої частини КК, але й в актах регулятивного законодавства. Так, § 151 розділу 8 «Підроблення грошових знаків і знаків оплати» Особливої частини КК ФРН передбачає кримінальну відповідальність для особи, яка підробляє з метою збуту, збуває чи придбаває з метою підроблення або збуту боргові зобов'язання на пред'явника, а також такі ордерні цінні папери, які є частинами загальної емісії, якщо вони містять обіцянку виплати певної грошової суми, акції, видані інвестиційними товариствами, купони процентних паперів, дивідендні купони про частку прибутку, свідоцтва про оновлення з цінних паперів, а також сертифікати про постачання таких цінних паперів, дорожні чеки, на формулярі яких у процесі друкування цінних паперів вже занесена певна грошова сума. Вчинення таких дій щодо цінних паперів іноземної валютної зони тягне відповідальність за § 152 цього розділу. У свою чергу, § 264 а «Шахрайство при капіталовкладеннях» розділу 22 «Шахрайство

і зловживання довірою» КК ФРН передбачає відповідальність, зокрема, за надання під час продажу цінних паперів великому колу осіб неправдивої інформації про вигоду вкладень або замовчує невігідні факти вкладень у проспектах, виставах або оглядах про майновий стан [10]. Заборона торгівлі цінними паперами з використанням інсайдерської інформації закріплена не КК ФРН, а § 14 Закону ФРН 1994 р. «Про торгівлю цінними паперами», який передбачає покарання для того, хто: 1) за свій або чужий рахунок здійснює операції з використанням інсайдерської інформації; 2) передає таку інформацію за межі своєї установи; 3) дає рекомендації третім особам щодо купівлі-продажу цінних паперів певного емітента з використанням інсайдерської інформації [6, с. 77; 7, с. 137–138].

Висновки. Відповідний зарубіжний досвід правової регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти фондового ринку є неоднозначним. Звернення до зарубіжного кримінального законодавства показує, що в ньому по-різному визначено місце норм про відповідальність за злочини проти фондового ринку. В одних країнах норми про злочини проти фондового ринку розміщені у главах (розділах) КК про відповідальність за економічні (господарські) злочини (наприклад, Білорусь, Молдова, РФ). До цієї групи країн належить і Україна, система злочинів проти фондового ринку (ринку цінних паперів) якої представлена рядом кримінально-правових заборон, передбачених ст.ст. 199, 222-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2 розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК. В інших країнах відповідальність за ці злочини регламентується в межах кількох глав (розділів) КК (наприклад, Іспанія). У деяких країнах посягання на фондовий ринок регламентуються кількома кодифікованими актами (Польща), а в інших – відповідні кримінально-правові заборони є частиною не тільки КК, але й законодавства про фондовий ринок (наприклад ФРН).

Анотація

У статті розглянута правова регламентація злочинів проти фондового ринку за законодавством України, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Молдова, Республіки Польща, Королівства Іспанія та Федеративної Республіки Німеччина, а також проаналізовані наукові підходи до визначення системи злочинів проти фондового ринку, визначені переваги та недоліки цих підходів, висловлено власну позицію з цих питань.

Ключові слова: злочини проти фондового ринку, злочини у сфері економічної діяльності, система злочинів, фондовий ринок, ринок цінних паперів.

Аннотация

В статье рассмотрена правовая регламентация преступлений против фондового рынка по законодательству Украины, Республики Беларусь, Российской Федерации, Республики Молдова, Республики Польша, Королевства Испания и Федеративной Республики Германия, а также проанализированы научные подходы к определению системы преступлений против фондового рынка, выделены преимущества и недостатки этих подходов, высказана собственная позиция по этим вопросам.

Ключевые слова: преступления против фондового рынка, преступления в сфере экономической деятельности, система преступлений, фондовый рынок, рынок ценных бумаг.

Volynets R. System of crimes against the stock market under the legislation of Ukraine and some European countries

Summary

The article deals with the legal regulation of crimes against the stock market under the legislation of Ukraine, the Republic of Belarus, the Russian Federation, the Republic of Moldova, the Republic of Poland, the Kingdom of Spain and the Federal Republic of Germany, as well as analyzes the scientific approaches to the definition of a system of crimes against the stock market, the advantages and disadvantages of these approaches, expressed their own position on these issues.

Key words: crimes against the stock market, crimes in the sphere of economic activity, system of crimes, stock market, securities market.

Список використаних джерел:

1. Карний казначейський кодекс Республіки Польща. – К. : ВАІТЕ, 2015. – 164 с.
2. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад. – К. : ВАІТЕ, 2015. – 172 с.
3. Кашкаров О.О. Проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів [монографія] / О.О. Кашкаров. – Х. : Формат плюс, 2008. – 186 с.
4. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / В.С. Станіч; за ред. В.Л. Менчинського. – К. : ОВК, 2016. – 284 с.
5. Русанов Г.А. Преступления на рынке ценных бумаг: [монография] / Г.А. Русанов. – М. : ЮРКОМПАНИЯ, 2011. – 160 с.
6. Рябова А.Ю. Уголовно-правовое регулирование рынка ценных бумаг [Монография] / А.Ю. Рябова, Л.К. Савюк. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 192 с.
7. Сахарова О.Б. Попередження органами внутрішніх справ злочинів, що вчиняються на ринку цінних паперів : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 / О.Б. Сахарова. – К., 2002. – 249 с.
8. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова / В.С. Станіч; за ред. В.Л. Менчинського. – К. : ОВК, 2016. – 462 с.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102041891>.
10. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии // Зарубежные уголовные кодексы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/page/zar-uk>.